

Odnos ustaške vlasti na Kalniku i u potkalničkom kraju prema Srbima, Židovima i Romima 1941. godine.

FILIP ŠKILJAN

Srpsko narodno vijeće

Gajeva 7,

10000 Zagreb

Izvorni znanstveni članak

Original scientific paper

Primljeno/Received: 01. 10. 2009.

Prihvaćeno/Accepted: 10. 11. 2009.

Autor se u radu bavi stradanjem Židova, Srba i Roma na području Kalnika i potkalničkog kraja 1941. godine (bivše kotari Novi Marof, Ludbreg, Križevci i Koprivnica). Uspoređujući izvornu arhivsku građu, onodobni tisak, poslijeratne iskaze i literaturu autor je pokušao doći do novih spoznaja o stradanjima nacionalnih i vjerskih manjina kalničkog kraja u NDH. Na kraju donosi zaključak u kojem komentira i demografsku sliku kalničkog kraja prije i nakon Drugog svjetskog rata.

Ključne riječi: Kalnik, NDH, Židovi, Romi, Srbi, Ludbreg, Koprivnica, Križevci, Novi Marof

Područje kalničkog kraja, u pogledu etničke i vjerske pripadnosti stanovnika, i do 1941. godine bilo je relativno homogeno. Samo u pojedinim selima na obroncima Kalnika i Bilogore od 17. stoljeća bili su naseljeni pravoslavni Srbi. Židovi su činili manji postotak u većim naseljima poput Križevaca, Koprivnice i Ludbrega, a ondje su se naselili krajem 19. ili početkom 20. stoljeća kao trgovci, sitni obrtnici, liječnici, apotekari ili odvjetnici. Neznatan broj njih iz okupiranih je zemalja Europe došao prije početka Drugog svjetskog rata. Pred sam Drugi svjetski rat broj Židova u gradićima podno Kalnika (Križevci, Ludbreg, Novi Marof) nije prelazio više od stotinu, dok je u Koprivnici bio nešto veći. U manjim mjestima Židovi su živjeli pojedinačno ili u omanjim skupinama, uglavnom kao trgovci. Što se Roma tiče, oni su bili samo povremeni stanovnici Kalnika i potkalničkih sela, budući da su se selili s jednog mjesta na drugo. U Kraljevini Jugoslaviji, po posljednjem popisu koji je izvršen 1931. godine na osnovi vjeroispovijesti i materinjeg jezika, onih Roma koji su se izjasnili da im je "ciganski" materinji jezik, bilo je na području Hrvatske 14.540. Čak je 70.203 stanovnika bilo upisano u rubrike "druge ili nepoznate vjeroispovijesti" ili "bez konfesije",

što znači da je i među njima zacijelo bilo osoba koje su po svoj prilici bili Romi.¹ Od tih 14.540 Roma s područja Hrvatske, na području koje obuhvaća Kalnik i potkalničko područje (bivše općine Križevci, Koprivnica, Ludbreg i Novi Marof), bilo je naseljeno: 130 Roma na području bivšeg kotara Ludbreg; 516 na području bivšeg kotara Koprivnica; 249 na području bivšeg kotara Križevci; 25 na području bivšeg kotara Novi Marof.² Budući da se radi o podacima koji su prikupljeni u rano proljeće 1931. godine, moguće je da je jedan dio Roma već bio otišao izvan zemlje, pa nije popisom obuhvaćen. Istaknuti treba i podatke koje je u srpnju 1941. godine načinila Velika župa Zagorje, tj. kotarevi Ludbreg i Novi Marof. Tada je popisano 300 Roma s područja bivšeg kotara Ludbreg (od kojih je jedan dio živio i u Italiji)³ i 51 Rom s područja kotara Novi Marof.⁴ Koprivnica i Križevci su pripadali pod Veliku župu Bilogora u Bjelovaru, pa nam manjkaju podaci za Rome na tome području.

1 Narcisa Lengel - Krizman, *Genocid nad Romima, Jasenovac 1942.*, Zagreb - Jasenovac, 2003, str. 31.

2 Danijel Vojak, "Romi u popisima stanovništva iz 1921. i 1931. na području Hrvatske", *Migracijske i etničke teme*, 20 (2004), br. 4, str. 447-476.

3 HDA, V. Župa Zagorje, kutija 10, 15/41.

4 HDA, V. Župa Zagorje, kutija 10, 55/41.

Srbi su, kao što sam već istaknuo, starosjedi-
lačko stanovništvo ovoga dijela sjeverozapadne
Hrvatske. Prema prijeratnom popisu, na području
Velike župe Zagorje živjelo je 3.165 Srba.⁵ Većina
njih bila je naseljena na ludbreškom području,
koje je u to vrijeme obuhvaćalo i neka sela koja
danas potpadaju pod Koprivnicu. U srpnju 1941.
godine izvršeno je popisivanje pravoslavaca na po-
dručju čitave Velike župe Zagorje. U prvom po-
pisu pravoslavaca s područja Ludbrega zabilježeno
je pedesetero Srba iz Segovine, Bolfana, Ču-
kovca, Duge Rijeke, Ludbreškog Ivanca, Torčea,
Ludbreškog Vinograda i Ludbrega. Popisom
su obuhvaćene i njihove obitelji, još 101 osoba
muškog i 116 osoba ženskog spola.⁶

Odmah nakon što je uspostavljena Nezavisna
Država Hrvatska doneseni su propisi kojima je
ozakonjen teror nad pojedinim etničkim, vjer-
skim i rasnim manjinama i kojima su određene
državne institucije koje će taj teror provoditi. Tako
je već 17. travnja 1941. godine donesena Zakonska
odredba za obranu naroda i države.⁷ Njome se ut-
vrdilo da svatko “tko na bilo koji način povrijedi
ili je povrijedio čast i životne interese hrvatskog
naroda ili bilo na koji način ugrozi opstanak NDH
ili državne vlasti, pa makar djelo ostalo samo u
pokušaju, čini se krivcem zločinstva veleizdaje”, a
takvu osobu “ima stići kazna smrti”. U Narodnim
novinama od 30. travnja 1941. godine, dakle samo
dvadeset dana nakon uspostave NDH, objavljene
su Zakonska odredba o rasnoj pripadnosti, Zakonska
odredba o zaštiti arijske krvi i časti hrvatskog
naroda te Zakonska odredba o državljanstvu.⁸ Sve
tri zakonske odredbe bile su direktno uperene protiv
Roma i Židova. Zakonskom odredbom o rasnoj
pripadnosti točno je definirano tko je “arijevac”, a
tko to nije, dok je Zakonskom odredbom o zaštiti
arijevske krvi i časti hrvatskog naroda zabranjeno
sklapanje braka između Židova i Roma te pripad-
nika drugih nearijevskih rasa s pripadnicima ari-

jevskih rasa. U potkalničkom kraju i na Kalniku
židovskih je obitelji bilo vrlo malo, a i te obitelji
su uglavnom nastojale sklapati brakove unutar
židovske zajednice, pa molbi za brakove između
“nežidova” i “Židova” uglavnom nije bilo. Zakonska
odredba o državljanstvu Romima i Židovima
oduzela je pravo na hrvatsko državljanstvo. To
znači da je svaka osoba koja nije državljanin NDH
ne stoji pod zaštitom države, pa je zato mogla biti
izložena svakoj vrsti progona. U gradu Zagrebu
je popisivanje Židova izvršeno sredinom svibnja.
U provinciji je taj “posao” obavljen nešto kasnije.
Židovi i Srbi s područja Kalnika popisani su u
kolovozu 1941. godine, kada je jedan dio njih već
bio pohapšen, a neki su već bili i poubijani. Židovi
su bili najbrojniji na području Koprivnice. Ondje
je bio naseljen najmanje 271 Židov.⁹ Prve žrtve
novoga poretka u Koprivnici su bili: Ivica Hiršl,
profesor francuskog jezika i književnosti, gradonačelnik
Koprivnice s liste HSS-a 1939./1940. i dr. Željko Selinger,
liječnik, vrlo istaknuti židovski intelektualac u kulturnom,
društvenom i sportskom životu Koprivnice. Obojica su vrlo brzo,
neutvrđenog dana, strijeljani.¹⁰ U međuvremenu je
(između svibnja i kolovoza 1941. godine) izašao još
jedan niz zakonskih odredaba koje su Židovima i
Romima, a donekle i Srbima, umnogome otežale
život. Na početku svibnja 1941. godine donesena
je Zakonska odredba o prijelazu s jedne vjeroispovijesti
na drugu, kojom je praktično onemogućen prijelaz sa
židovske vjere na katoličanstvo ili islam.¹¹ Usprkos tome,
veći broj Židova podnio je molbe za prijelaz sa židovske
na kršćansku katoličku vjeru. Taj je zakon Srbima (ne
svima) omogućio da prijeđu s pravoslavlja na katolicizam,
što su oni uglavnom i činili - isprva da bi spasili svoje
poslove, a kasnije i živote. Krajem svibnja,

5 Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. godine, knjiga II, Prisutno stanovništvo po veroispovesti, Beograd 1938.

6 HDA, V. Župa Zagorje, kutija 10, 2/41.

7 Zakoni, zakonske odredbe, naredbe NDH, knjiga I, Zagreb 1941, 15; Hrvatski narod, 18. travnja 1941; Ivo Goldstein - Slavko Goldstein, *Holokaust u Zagrebu*, Zagreb 2001, str. 117.

8 Narodne novine, 30. travnja 1941; Zbornik zakona i naredaba NDH, 1941, str. 42; Zakoni, zakonske odredbe, naredbe NDH, knjiga I, Zagreb 1941, str. 109-112; I. Goldstein - S. Goldstein, *Holokaust u Zagrebu*, str. 119-121.

9 Melita Švob, *Židovi u Hrvatskoj - židovske zajednice*, Zagreb 2004, str. 329. Autorica donosi popis od 271 Židova s imenima živih i mrtvih. Na kraju navodi da se prema pisanju Saveza jevrejskih opština (spomenica 1919-1969) spominje brojka od 358 članova židovske zajednice za 1940. godinu. Ovdje su vrlo vjerojatno uvrštena i okolna mjesta koja nisu imala vlastitu Židovsku općinu. Prema popisu stanovništva iz 1931. godine, u koprivničkom su kotaru tada bila 103 Židova, a u samoj Koprivnici 339 Židova, što znači ukupno 442 Židova na koprivničkom području. O tome vidi i u: Zvonimir Despot, *Vrijeme zločina - Novi prilozi za povijest koprivničke Podravine 1941. - 1948.*, Zagreb-Slavonski Brod 2007, str. 37.

10 Krešimir Švarc, “Holokaust u Koprivnici”, u: *Židovi u Koprivnici*, Koprivnica 2005, 17, 18.

11 Narodne novine, 4. svibnja 1941; I. Goldstein - S. Goldstein, *Holokaust u Zagrebu*, str. 122.

u Zagrebu, a poslije i u provinciji, Židovi su bili dužni nositi židovski znak na lijevoj strani prsiju i na lijevoj strani leđa. Znakovi za Židove izrađivali su se u Zagrebu, koji su znakovi, uz posredovanje zagrebačke Židovske općine, slani u razna mjesta u NDH. Ubrzo su počele stizati molbe za nenošenje židovskog znaka. Kako obilježavanje Židova nije bilo propisano jedinstveno u čitavoj NDH, Ustaški logor u Koprivnici odredio je i proizveo platnene žute trake s natpisom "Židov" - znak koji je svaki Židov stariji od 14 godina morao nositi na rukavu lijeve ruke, izvan stana ili kuće. Kako bi obilježavanje bilo uočljivije, uskoro je Ustaški logor zamijenio trake parom platnenih krpica veličine 10x15 cm., žute boje s velikim slovom "Ž" i Davidovom zvijezdom. U srpnju su povučene i te oznake te su zamijenjene metalnim, žutim kopčama i bedževima s velikim slovom "Ž".¹² U *Koprivničkim novinama* izašao je 7. lipnja usporedni popis koprivničkih židovskih trgovina i njihovih povjerenika, uglavnom sastavljen prema prijedlogu Udruženja trgovaca za grad i kotar Koprivnicu od 5. svibnja.¹³ Osim ovih mjera treba spomenuti i policijski sat od 19 do 6 sati, zabranu zadržavanja i prolaska gradskim parkom, određivanje čišćenja ulica i javnih površina po posebnom rasporedu (u grupama od desetak Židova predvođenih ustaškom stražom), te zabranu vješanja nacionalne zastave na židovskim kućama ili trgovinama.¹⁴ Slično je bilo i u obližnjem Ludbregu, gdje je židovska zajednica bila znatno manja od koprivničke. U samom gradu Ludbregu se, naime, 1931. godine nalazilo svega 60 Židova, dok ih je u kotaru bilo sveukupno 100.¹⁵ Nakon uspostave NDH, u židovske ludbreške trgovine najprije su postavljeni povjerenici. Velika željezarija trgovca Zlatka Weinrebea povjerena je njegovom trgovačkom pomoćniku Feliksu Šambareku, dok je bogato opremljenu

trgovinu tekstila i mješovite robe Maksa Scheyera preuzeo pisar Matija Pavković. Aplerova tekstilna trgovina pripala je ustaši Ivanu Gložiniću. Velika kuća bankara Grosa bila je rezervirana za zatvor.¹⁶ Neke od židovskih ludbreških porodica utočište su našle kod prijatelja u obližnjim selima. U Ludbreg je pristiglo i 48 oznaka za Židove.¹⁷ Premda su neki od ludbreških Židova prešli na rimokatoličku vjeru, to ih nije pošteđelo od progona (Z. Selinger, P. Fischer, obitelj Schlesinger).¹⁸ Na području Ludbrega prva hapšenja Židova izvršena su već u svibnju.¹⁹ Početkom srpnja 1941. Hrvatski ustaški logor Ludbreg zabranio je "svako druženje sa židovima, šetanje i dogovaranje nežidovskom pučanstvu" te "kupanje na javnim mjestima", a također je zabranjeno i zalaženje u židovske stanove. Židovima je naređeno da predaju bicikle, motorna vozila i foto-aparate.²⁰ U Križevcima je također bila slična situacija. Do Drugog svjetskog rata ondje je bilo 119 Židova (poslijeratne općine Vrbovec i Križevci).²¹ Prve mjere koje su ustaške vlasti počele poduzimati protiv Židova otpočele su 13. IV. 1941. godine: "Toga dana pozvani su svi Židovi da odmah predaju svoje radio aparate, dalekozore, oružje, foto-aparate i bicikle".²² U svrhu oduzimanja navedenih predmeta i preuzimanja istih, formirana je komisija, čiji su članovi išli od kuće do kuće i davali potvrde o prijemu, dok su sami vlasnici tako oduzete predmete morali predati na određeno mjesto. Istoga dana ustaški logor u Križevcima, nalogom potpisanim po dr. Bičaniću kao zamjeniku ustaškog logornika, raspisao je kontribuciju za Židove. Pod prijetnjom zatvora neodređena trajanja, svakom je pojedincu

12 HDA, fond Ustaško povjerenstvo za grad i kotar Koprivnicu, kutija 1, str. 551: "Priloženo dostavlja se naslovu 580 kom. Židovskih znački načinjenih prema novim propisima, time, da se predvede predsjednik židovske općine, kome će se značke izručiti. Značke imade žid. Općina otkupiti i to sa 10 dinara po komadu, tako da će položiti svotu od 5.800 dinara. Značke će se uručiti nakon isplate rečene svote. Predsjedniku žid. Općine se izdaje najstroži nalog, da te značke svi židovi smjesta nose, pričvrstivši ih preko lijevog ramena u duplikatu tako, da bude jedna značka vidljiva na lijevoj strani iznad grudi a druga straga na plečki. ..."

13 HDA, fond Ustaško povjerenstvo za grad i kotar Koprivnicu, kutija 1, str. 635-636.

14 Krešimir Švarc, "Holokaust u Koprivnici", 17, 18.

15 Melita Švob, *Židovi u Hrvatskoj - židovske zajednice*, str. 342.

16 Marija Winter, "Tragedija ludbreških Židova", *Podravski zbornik* 1986, 28.

17 I. Goldstein - S. Goldstein, *Holokaust u Zagrebu*, str. 131.

18 Milivoj Dretar, "Povijest ludbreške židovske zajednice", *Podravski zbornik* 2004, str. 127.

19 HDA, SDS RSUP SRH, kutija 30, str. 12: "Prva masovna hapšenja Jevreja počinju već koncem svibnja i početkom lipnja mjeseca 1941. godine na terenu bivšeg kotara Ludbreg. Ovom akcijom je rukovodio tadašnji logornik ustaškog logora u Ludbregu Marković Josip, a najbližiji suradnici su mu bili predstavnici Kotarskog suda Ludbreg Pavelić dr. Stjepan i tadašnji zapovjednik žandarmerijske stanice u Ludbregu Čosić Šimun. Prigodom ove prve akcije uhapšeno je i prepraćeno iz Ludbrega za Varaždin oko 20 uglednijih Jevreja mlađih godišta, za čiju se sudbinu ne zna."

20 *Grada za povijest narodnooslobodilačke borbe u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*, knjiga I, Zagreb 1981, str. 88-89.

21 Melita Švob, *Židovi u Hrvatskoj - židovske zajednice*, str. 330-338.

22 HDA, SDS RSUP SRH, kutija 27, Ustaški aparat i pokret na kotaru Križevci - elaborat od 10. 4. 1957. godine, 12.

određena svota koju ima uplatiti blagajni grada Križevaca, i to već do 12 sati idućeg dana. Svota svih uplata iznosila je 244.000 dinara, a "koliko su teško pogođeni pojedinci tom odredbom, svjedoči činjenica, da su uplate unatoč prijatnije trajale preko označenog roka sve do 29. IV."²³ Nekoliko Židova stavljeno je u zatvor, jer nisu imali novaca da zatraženu kontribuciju odmah plate.

Ustaše su postavljali povjerenike u židovske radnje i Židovima oduzimali pravo raspolaganja imovinom. Oduzimali su im i odjeću, pokućstvo i sve do čega su došli, ne izdajući nikakvih potvrda o oduzetoj imovini. Ovako oduzete stvari smjestili su u židovski hram, a zatim ih na dražbi rasprodali. Dana 20. V. 1941. pozvani su svi Židovi da se odmah jave kod ustaškog logora radi prijavljivanja sve zlatnine i srebra, bilo u predmetima, bilo u novcu. Istodobno, izdanim pozivima gradski su stražari obilazili sve židovske kuće i plijenili sve zlato i srebro koje bi našli, a koje je zatim, zajedno s onim, što su ga sami vlasnici predavali, smješteno u kuću Klarić u Križevcima, odakle je nestalo bez ikakva traga. Svi Židovi bili su isključeni iz svih građanskih društava, pa tako i iz DVD-ova, a zatim su pozvani da svoja odlikovanja predaju ustaškim vlastima. Po naređenju dr. Dane Miletića i njegova zamjenika dr. Đure Bičanića, svi Židovi i Židovke morali su obavljati prisilne i teške radove, i to bez obzira na obrazovanost i starost pojedinaca, pa su na te radove tjerani i starci od 80 godina. "Tako su Židovi i Židovke prenašali razne teške predmete, istovarivali vagone, pometali sajmišta, čistili i ribali zahode, pometali ulice, čistili odvodne kanale itd."²⁴ Svim Židovima bilo je ograničeno kretanje po gradu na vrijeme od 7 sati ujutro do 8 sati navečer. Osim toga, zabranjeno im je pohađanje kina, šetališta i javnih lokala. Na tržnici se nisu smjeli pojaviti prije 10 sati ujutro, a u to vrijeme trgovanje je već obično bilo dovršeno i sve su živežne namirnice bile rasprodane.

Po naređenju kotarskog predstojnika Vladimira Heima i gradskog načelnika Đure Bičanića, Židovi su protjerivani iz svojih stanova u tuđe po sporednim ulicama, a da pri tom seljenju nisu

smjeli ponijeti ništa sa sobom od svog pokućstva. Takvo napušteno pokućstvo je kasnije dražbovano u židovskom hramu u Križevcima. Židovski hram i groblje također nisu pošteđeni od pljačke.²⁵ Arkade na židovskom groblju teško su oštećene, pokrov od lima je bio skinut i uništen, a mramorni spomenici su porušeni ili pušćanim mecima teško oštećeni. Drveni spomenici sasvim su nestali.²⁶ Što se Novog Marofa tiče, a prema popisu ustaških vlasti iz listopada 1941. godine, na tom je području bilo 53 Židova.²⁷ Prema elaboratu komunističkih vlasti, nakon Drugog svjetskog rata navodi se broj od 40 Židova na području kotara Novi Marof.²⁸ Čini se da je ustaški popis točniji, jer se u njemu navode sve obitelji i njihovi članovi. U listopadu 1941. je jedan dio njih već bio deportiran u logore, što je vidljivo po opasci na popisu "Odpremljen po Ustaškom stanu u Varaždinu" ili "Odpremljen u Bjelovar". Novomarofski Židovi bili su naseljeni u Varaždinskim Toplicama, Sudovcu, Breznici, Brezničkom Humu, Ljubeščici, Novom Marofu i Podrutama. Uglavnom su bili upravitelji ciglane, trgovci, činovnici, liječnici, radnici i mlinari.²⁹ U svakom slučaju, vrlo je indikativno da većina njih nije imala mnogo novaca ili nekretnina.

Prva masovna hapšenja Židova dogodila su se u srpnju 1941. godine. Hapšenju Židova u Koprivnici prethodio je dopis Martina Nemeca RAVSIGUR-u u Zagreb u kojem se najavljuje pogrom Židova.³⁰ Najveća židovska zajednica u Koprivnici bila je čitava pohapšena u noći s 22.

23 HDA, SDS RSUP SRH, kutija 27, Ustaški aparat i pokret na kotaru Križevci - elaborat od 10. 4. 1957. godine, 12.

24 HDA, SDS RSUP SRH, kutija 27, Ustaški aparat i pokret na kotaru Križevci - elaborat od 10. 4. 1957. godine, 13.

25 Iz židovske sinagoge dio inventara prenijet je u katoličku crkvu Svetog Križa. O tome detaljnije vidi u: Rade Milosavljević, "Križevci u NOB i revoluciji", *Križevački zbornik*, sv. 2 (Križevci 1982), str. 13-14.

26 HDA, SDS RSUP SRH, kutija 27, Ustaški aparat i pokret na kotaru Križevci - elaborat od 10. 4. 1957. godine, 14.

27 HDA, V. Župa Zagorje, kutija 11, 245/41.

28 HDA, SDS RSUP SRH, kutija 30, Rekonstrukcija ustaškog pokreta i aparata na području kotara Varaždin, Ivanec i Novi Marof (elaborat), 013.0.41, 12.

29 HDA, V. Župa Zagorje, kutija 11, 245/41.

30 U dopisu stoji da "predsjednik židovske općine Milan Reich, špediter, prima svu silu raznih pošiljaka i paketa, najprije putem pošte, a kada je to bilo zabranjeno, onda putem željeznice, i da to sve krijumčari u zbiralište "Danica". Ustaše su Reicha optužili da krijumčari pakete i pismene poruke u Danicu, kao i da podmićuje stražare. Reich je također bio optužen da je sa svojim susjedom Josipom Fuchsom napravio mala vratašca u pozadini svojega dvorišta te da se tajno sastaje s drugim Židovima. Nemeć je prvo predložio da se ovu dvojicu i njihove obitelji deportira u Gospić (tj. Jadovno), a "u slučaju potrebe, predl. Opća evakuacija židova sa područja ovoga kotara". O tome vidi u: Zvonimir Despot, *Vrijeme zločina - Novi prilozi za povijest koprivničke Podravine 1941. - 1948.*, str. 39-40. Milan Reich je ubijen u logoru Stara Gradiška. O tome vidi u: Krešimir Švarc, "Holokaust u Koprivnici", 17, 18.

na 23. srpnja 1941. Tada su, naime, kamionima deportirani svi Židovi u obližnji logor Danica. Hapšenje je proveo ustaški logornik Pižeta. Put koprivničkih Židova iz Danice, otkuda su već sljedećeg dana transportirani u logor Jastrebarsko, vodio je u Gospić, a zatim u Krušćicu kod Travnika, odakle su muškarci odvedeni u Jasenovac, a žene u Loborgrad. Gotovo svi muškarci poubijani su u Jasenovcu, a od žena i djece, koji su 8. srpnja 1942. godine iz Loborgrada odvedeni u Auschwitz, nitko se nije vratio.³¹ Iz same Koprivnice su te noći ustaše odveli 213 Židova. Njih 18 se spasilo. U logore tada nisu otpremljeni samo Židovi koji su se u vrijeme deportacije nalazili u bolnici (Regina Scwarz, Johana Rosenberg, Bežika Kollman) ili su bili u mješovitom braku. U njemačkom ratnom zarobljeništvu se također nalazila omanja grupa muškaraca, a neki su, predosjećajući opasnost, na vrijeme napustili Koprivnicu.³² Takvih je bilo svega 12, što pokazuje koliko je “rasno čišćenje” Koprivnice “temeljito” poduzeto.³³ I u Ludbregu je u srpnju došlo do masovnih hapšenja i interniranja. Tada je Ravnateljstvo ustaškog redarstva Nezavisne Države Hrvatske u Zagrebu svim župama uputilo okružnicu o pritvaranju i otpremanju u “zbiralište” Srba, Židova i komunista. Već 23. srpnja 1941. iz Ludbrega je otpremljeno 29 Židova i 26 pravoslavaca.³⁴ Nakon hapšenja 22. srpnja 1941., Židovi

su otpremljeni u kuće bankara Grossa i advokata Schlesingera koje su služile kao zatvor, a odatle u tranzitne logore Danica, Gospić, Zagreb, Đakovo, Loborgrad, a iz tih logora u “logore smrti” Jadovno, Jasenovac, Stara Gradiška, Metajna, Slana i Lepoglava.³⁵ Što se tiče Križevaca, u početku su Židovi hapšeni pojedinačno, a prvo masovno hapšenje izvršeno je 1. kolovoza 1941. godine, kada je pohapšeno 25 Židova. Svi su otpremljeni u Zagreb, a otuda u razne logore, gdje ih je 16 ubijeno, “dok je ostalima uspjelo pobjeći u inozemstvo ili su bili vraćeni iz Zagreba, jer su mješovitog braka ili su djeca mješovitog braka”.³⁶ Na području Novog Marofa masovna hapšenja su izvršena u srpnju 1941. godine, a akcijom je rukovalo Župsko redarstvo Varaždin na čelu s Božidarom Greglom.³⁷ U narednom razdoblju, na području Koprivnice, Križevaca, Novog Marofa i Ludbrega ostalo je vrlo malo Židova. S područja Ludbrega posljednje su Židovke odvedene 8. srpnja 1944. godine u Lepoglavu, gdje su ubijene. Mjeseca srpnja 1942. godine uslijedilo je konačno hapšenje svih križevačkih Židova i njihovo odvođenje u domaće i inozemne logore. Ostao je jedino Leo Weinberger i to zato jer je bio pokršten i iz mješovitog braka, no i njega su godine 1944. otpremili u logor Stara Gradiška, gdje je odmah ubijen.³⁸ Pojedinci su se ipak spasili. Iz okolice Ludbrega jedan se dio Židova smjestio kod prijatelja na selo. Porodica Apler sklonila se u selo Hrastovsko, a Mariška Weinrebe u Sveti Petar. Vrbanovački mlinar Danić primio je slijepog hrzeničkog trgovca Frieda kojeg su ustaše, usprkos njegovoj nemoći i starosti odveli. Jedan dio Židova otišao je u partizane i na taj se način spasio od sigurne smrti. Tako je, primjerice, Drago Sattler pobjegao k partizanima iz talijanske okupacione zone, a Julka Fried partizanima se

31 Krešimir Švarc, “Holokaust u Koprivnici”, 17, 18; Krešimir Švarc, “Prilozi za povijest koprivničkih Židova”, *Podravski zbornik* 17 (Koprivnica 1991), str. 179-181. Nakon hapšenja koprivničkih Židova ustaše su prisvojili najveći dio njihove imovine koja je poslije rata procijenjena na 40.000.000 dinara prema vrijednosti iz 1939. godine. Usp. Ante Dobrila Pepo, *Prilozi za povijest NOB-a koprivničkog kraja od 1941. do 1944. godine*, Koprivnica 1983, str. 25.

32 Melita Švob, *Židovi u Hrvatskoj - židovske zajednice*, str. 312-329.

33 Zdravko Dizdar, “Ljudski gubici logora “Danica” 1941.- 42”, *Časopis za suvremenu povijest* 34 (Zagreb, 2002), br. 2, str. 394. Nakon odvođenja Židova iz Koprivnice, njihova je imovina rasprodana ili iznajmljena na javnim dražbama. Oduzet im je sav novac, dragocjenosti i štedne knjižice. U njihove su stanove useljavani Hrvati. Devastirano je i židovsko groblje na Varaždinskoj cesti. Predstojništvo gradskoga redarstva u Koprivnici izvijestilo je 6. listopada Veliku župu u Bjelovaru da su svi Židovi s područja Koprivnice otpremljeni u koncentracijski logor, te da je ostalo “samo par starica i dr. Milić, Milan Švarc, Branko Švarc i Izidor Litvan, čije su supruge rimokatoličke vjeroispovjesti, a nisu se ogiješili o interese hrvatskoga naroda”. Vidi i u: Zvonimir Despot, *Vrijeme zločina - Novi prilozi za povijest koprivničke Podravine 1941. - 1948.*, str. 40 i 41.

34 HDA, V. Župa Zagorje, kutija 10, 53/41: “Tako je paralelno sa hapšenjem Jevreja u VI. mjesecu [taj podatak je pogrešan “ treba: u srpnju] bilo na tom sektoru uhapšeno po nalogu ustaškog logora Ludbreg 50 uglednih građana i seljaka, uglavnom onih koji su se za bivše Jugoslavije isticali kao aktivni političari na liniji JRZ-e. Nakon hapšenja isti su bili prepraćeni navodno u kaznionu Lepoglava, gdje ih je kasnije zadesila ista sudbina kao i Jevreje, jer se više nisu

povratili svojim kućama. Izuzetak u tome čini svega par osoba, za koje se eventualno zauzeo netko od tadašnjih rukovodilaca u ustaškom aparatu. Takav slučaj bio je sa tadašnjim učiteljem u selu Martijanec Djekić Nikolom koji je bio u dobrim odnosima sa predstojnikom kotarske oblasti u Ludbregu Ondrisku Vjekoslavom, ranijim istaknutim članom JRZ-e. ...” O tome vidi i u: HDA, SDS RSUP SRH, kutija 30, Rekonstrukcija ustaškog pokreta i aparata sa područja kotara Varaždin, Ivanec i Novi Marof, 13.

35 Milivoj Dretar, “Povijest ludbreške židovske zajednice”, str. 127.

36 HDA, SDS RSUP SRH, kutija 27, Ustaški aparat i pokret na kotaru Križevci “elaborat od 10. 4. 1957. godine, 14.

37 HDA, SDS RSUP SRH, kutija 30, Rekonstrukcija ustaškog pokreta i aparata na području kotara Varaždin, Ivanec i Novi Marof (elaborat), 013.0.41, 12.

38 HDA, SDS RSUP SRH, kutija 27, Ustaški aparat i pokret na kotaru Križevci - elaborat od 10. 4. 1957. godine, 14.

pridružila u rujnu 1942. godine (međutim, ona je stradala u Hrvatskom zagorju pri napadu na vlak). Na području Ludbrega oslobođenje su dočekala jedino djeca Zdravko i Teodora Basch, unuci rabina Deutscha. Posinio ih je Trg Ljudevit Vrančić, načelnik općine Ludbreg.³⁹

Što se tiče Srba s područja kalničkog i potkalničkog kraja, u križevačkom, koprivničkom i ludbreškom kotaru oni su predstavljali relativno znatnu nacionalnu manjinu. Uglavnom su bili naseljeni na obroncima i u podgorju Bilogore i Kalnika te samo iznimno u podravskoj ravnici (Bolfan, Čukovec i Segovina). Odmah nakon uspostave NDH Srbi su postali građani drugog reda. Istaknutiji Srbi, uglavnom svećenici, trgovci, političari ili bankari, vrlo su brzo, čak i prije donošenja zakonske odredbe o prijelazu s jedne vjere na drugu, bili pohapšeni. Tako je na koprivničkom području već 13. travnja 1941. godine, a prema sjećanju Steve Petrovića, započeo progon Srba. Toga su dana pripadnici Hrvatske seljačke zaštite opkolili šest pravoslavnih sela u općini Novigrad Podravski i pohapsili, prema njegovim riječima, oko 500 Srba.⁴⁰ Od njih je 40 zadržano u pritvoru, a ostali su pušteni. Nakon

hapšenja, svi Srbi su bili odvedeni u Novigrad. Ondje su ih pripadnici Hrvatske seljačke zaštite smjestili u dvorište novigradske općine. Petrović o tome kaže: "Uvodili su nas u jednu sobu, gdje su započinjala službena ispitivanja. Međutim, ako je netko od prisutnih (bili su iz Novigrada i okolnih sela) rekao, da je dotični opasan, bez daljnjeg objašnjavanja odvodili su ga u posebnu sobu. Ja sam prvi išao na saslušavanje i čim sam se pojavio, netko je dobacio - Vodi ga ..."⁴¹ Petrović je kasnije odveden u Bjelovar, odakle je prebačen natrag u Koprivnicu, pa zatim u zloglasnu Danicu. Jedan je od dvojice, od četrdeset uhapšenih Srba iz općine Novigrad, koji su preživjeli Drugi svjetski rat. Slično je bilo i u drugim selima koprivničkog kraja. Milan Milivojević iz Vlajsava također se prisjetio spomenutog hapšenja: "Onaj koji se imalo kome zamjerio od prisutnih sudaca, pa makar i na sajmištu nekada, bio je izdvojen pod optužbom da se angažirao na propagiranju četništva, ili se suprotstavio NDH, odnosno Poglavniku. Tu su nas gotovo prepolovili. Jedni smo pušteni kućama, jer nije bilo indicija da smo se na vjerskim ili nacionalnim vrijednostima ogriješili, a oko polovina otjerano je u logor Danicu kod Koprivnice, da bi kasnije zaglavili u jami Jadovna u Lici."⁴² Milivojević svakako pretjeruje kada kaže da ih je polovina zadržana, ali je činjenica da su uhapšeni uistinu stradali u jamama Like. Paroh Dimitrije Joka iz Plavšinaca kod Koprivnice navodi da već "13. aprila (zaštitar) opkoliše moju kuću i najbrutalnije pijani, upadoše u moj stan, sve prevrnuše tražeći oružje ili nešto što podsjeća na srpstvo i Balkan. ... Dne 27. aprila povedoše iz moje parohije - Plavšinaca - sve muške od 16 do 65 godina u opštinu na preslušavanje. Uoči toga dana doneo je opštinski ustaški poverenik odluku da se svi moji parohijani od 16 do 65 godina dovedu i postrijeljaju u Novigradu Podravskom-našoj opštini. ... Ima nas uhapšenih 283. Preslušava nas opštinski ustaški poverenik Sabolić. To je skoro nepismen seljak i prirodno glup. Naši su životi u njegovim rukama. Nekeje otpušta kući. Viđenije zatvara u čitaonicu seljačke sloge. ..."⁴³ I paroh Joka je, kao i Petrović, prvo odveden u Bjelovar,

39 Marija Winter, "Tragedija ludbreških Židova", str. 29-30.

40 HDA, SDS RSUP SRH, kutija 26, Rekonstrukcija ustaškog aparata i pokreta na području kotara Koprivnica, str. 84-85: "Nigdje na terenu kotara nisu došli do izražaja mržnje i teror naspram Srba, kao na ovom području. Ustaše iz Hlebina pokrenuvši zaštitu iz Hlebina požurili su se da otpočnu bratoubilački rat svojim pohodom na hapšenje Srba u susjednim srpskim selima novigradske općine. ... U ovom teroru, koji je otpočeo odmah u preokretu 1941. godine učestvovali su zaštitari i ustaše iz Delova i Novigrada, te su se svi zajedno, njih oko tridesetorica, okupljali u Novigrad. Iz Novigrada su krenuli u srpsko selo Plavšinc i Srdinac, gdje su vršili hapšenje i maltretiranje Srba. Na putu je među njima došlo do nesporazuma i svađe o tome, koga i koliko uhapsiti i nisu znali kuda sa uhapšenima, jer nisu imali nikakvih naredbi od bilo koga. Tako su tom prilikom uhapsili petoricu Srba među ostalima Radančevića, Fajtovića, Pulju i Ciganovića, koje su maltretirali ... Dana 13. IV. 1941. godine došao je u Jeduševac ustaša Tropšek Franjo sa još 20 zaštitara i ustaša iz Hlebina, koji su uhapsili desetericu Srba i otjerali ih u Koprivnicu u zatvor kotarske oblasti." Te prve progone navodno je organizirao Ivan Sabolić, načelnik općinskog poglavarstva i ustaški tabornik u Novigradu; HDA, SDS RSUP SRH, kutija 26, Rekonstrukcija ustaškog aparata i pokreta na području kotara Koprivnica, str. 62: "Znatan broj Srba i naprednih ljudi, njih preko 60 pohapsila je Mačekova zaštita, a po uputstvu funkcionera kotarske organizacije HSS-e - Čikovića, Prvčića i drugih nacionalističkih HSS-ovaca, već prilikom okupacije. ... Uhapšene su maltretirali, tukli i odvodili u zatvore u Koprivnicu koji su brzo napunili. Ovaj teror ubrzo se raširio i na ostalo područje kotara, a naročito je proveden na terenu općine Novigrad, Sokolovac i Bregi. Najviše je pohapšeno i maltretirano ljudi u srpskim selima novigradske općine Javorovac, Jeduševac, Plavšinc i Srdinac." Očito je da se brojke uhapšenih ne slažu. Ipak, najvjerojatniji je broj od četrdeset uhapšenih i pritvorenih Srba u tom prvom naletu u travnju 1941. na području Novigrada.

41 Ante Dobrila Pepo, *Prilozi za povijest NOB-a koprivničkog kraja od 1941. do 1944. godine*, str. 18.

42 Ante Dobrila Pepo, *Prilozi za povijest NOB-a koprivničkog kraja od 1941. do 1944. godine*, str. 19.

43 HDA, ZKRZ-Zh, kutija 486, 37578-37579.

a zatim u Danicu, da bi u kolovozu 1941. godine otišao u Šabac i tako spasio život.⁴⁴ U Ludbreškom Ivancu su prvo uhapšeni istaknuti Srbi: Đuro Crljenica, Milan Đurašević, Jovo Osman i Miloš Stanković, koji su svi pobijeni u Jadovnu.⁴⁵ Koprivničko udruženje trgovaca predložilo je 5. svibnja ustaškim vlastima postavljanje povjerenika u sve trgovine vlasnika pravoslavne vjeroispovijesti. Tako su vlasnici trgovina mješovite robe, građevnog materijala, benzina i petroleja, a koji su bili Srbi, izgubili svoje radnje.⁴⁶

Na temelju već spomenute Zakonske odredbe za obranu države i naroda⁴⁷ Pavelić je sebi omogućio retrogradni progon svih onih koje je smatrao opasnim po državu. U tu skupinu ulazili su, dakako, i Srbi, koji su od ustaškog režima smatrani najljućim neprijateljima hrvatstva, pa ih se NDH po svaku cijenu trebala riješiti jer je u suprotnom slučaju njezin opstanak nemoguć.⁴⁸ Iz novinskih članaka u ustaškom glasilu *Hrvatski narod* i drugim novinama, već je u svibnju i lipnju 1941. vidljivo kakve su ustaške namjere sa Srbima.⁴⁹ Uglavnom se spominje iseljavanje Srba, ali i drugi načini za koje se izriječom ne kaže koji su. Prvo hapšenje Srba u ludbreškom kraju izvršeno je već u travnju. Ondje su ustaše pohapsili nekolicinu istaknutijih građana, tako da je već 23. travnja skupina mještana varaždinskom stožerniku Mati Frkoviću poslala pismeni zahtjev u kojem se žale na postupak mjesnog ustaškog povjereništva, po kojem se ljude, za koje nema dokaza da su išta učinili što bi bilo protivno interesima Države Hrvatske, bez saslušavanja hapsi i odvođi u Lepoglavu.⁵⁰ Uz to, potpisnici izjave su tražili i da se smijene mladi ustaše, a da se na njihova mjesta

postave stariji ljudi koji bolje poznaju prilike u Ludbregu i okolici. Međutim, kako piše Hutinec, izjava se na kraju okrenula protiv samih potpisnika i oni su optuženi da su u vrijeme Kraljevine Jugoslavije bili na strani režima, da održavaju veze s komunistima i da su loši katolici. Čak štoviše, osobe koje su se zauzele za spomenute Srbe i Židove koji su odvedeni u Lepoglavu bile su pohapšene i internirane u zatvoru nekoliko dana.⁵¹ Takav rani primjer uhićenja Srba i Židova u ludbreškom kotaru otkriva zapravo nerazriješene prijeratne odnose između ludbreških hrvatskih nacionalista, novopečenih ustaša i uhapšenika. Naime, ti su ustaše bili kivni na prijeratno vodstvo ludbreške Čitaonice u kojoj im je bilo zabranjeno djelovanje, pa su nakon uspostave vlasti brže-bolje odlučili obračunati se s osobnim neprijateljima. Zimovnov, paroh iz Bolfana, izjavio je kako ga je, još u travnju 1941. godine, k sebi pozvao "sreski načelnik" koji mu je dao nalog "da sve crkvene akte pišem latinicom i da ne radim protiv nove države pod pretnjom kazne". Bolfanskog paroha je najviše pogodila činjenica da su ustaše u crkvi Svetoga Nikolaja tražili "oružje i bombe". Zimovnov se sjeća toga prvog hapšenja i o tome veli: "Na prvi dan našeg Uskrsa ustaši su došli kamionom u naše selo i uhapsili našeg učitelja Srbina, predsjednika crkvene opštine, mojeg zeta ruskog oficira i drugih uglednih parohijana i internirali ih u Lepoglavi kao elemenat 'opasan' za novu državu."⁵²

Na području Križevaca hapšenja su također uslijedila vrlo brzo. Dana 26. travnja ustaše su proveli hapšenje 120 pravoslavaca na području grada i kotara Križevci. U križevački zatvor tada je, navodno, dopremljeno čak svih 120 Srba. Navodno je njih četrdeset otpremljeno 11. svibnja

44 Paroh Joka je uistinu imao sreću, jer je većina pravoslavničkih svećenika koji su se našli u logoru Danica kod Koprivnice bila otpremljena u Gospić, a potom u Jadovno, gdje su uglavnom svi stradali. Kao primjer navodim dokument u kojem stoji kako je 14 pravoslavničkih svećenika, kateheta, igumana, bogoslova i duhovnih sudija odvedeno iz Danice u Gospić: HDA, fond Ponova, kutija 442, 609/41.

45 Ante Dobrila Pepo, *Prilozi za povijest NOB-a koprivničkog kraja od 1941. do 1944. godine*, str. 19.

46 Zvonimir Despot, *Vrijeme zločina - Novi prilozi za povijest koprivničke Podravine 1941. - 1948.*, str. 43 i 44.

47 *Zakoni, zakonske odredbe, naredbe NDH*, knjiga I, Zagreb 1941, str. 15.

48 Fikreta Jelić-Butić, *Ustaše i Nezavisna država Hrvatska*, Zagreb 1977, str. 164.

49 Već je u travnju 1941. godine na trećoj stranici *Podravske novine* stajalo: "Za svakog Hrvata, koji bi stradao od srpskih vojnih vlasti, bit će strijeljano 10 Srba".

50 Goran Hutinec, *Teror ustaškog režima u Velikoj župi Zagorje 1941. godine*, s.a., 10 (neobjavljeno).

51 HDA, fond Ponova, kutija 500, 17827. Upravo sličan primjer zauzimanja lokalnog hrvatskog stanovništva za lokalne Srbe postoji i u selu Gradec (pokraj Vrbovca), nekadašnji kotar Križevci, u kojem 37 mještana moli za Rakić Mihajla i njegovu ženu Anđelu. "Spomenuti Rakić Mihajlo doselio se u Gradec sa svojom obitelji prije 16 godina, te je s nama i svim seljanima, sve do dana odvođenja mirno i u dobrim odnosima i slozi živio." Ističu kako se Rakić nikada nije odlikovao velikosrpsvom, da je živio povučen od srpske politike, da je glasao za hrvatske liste, da je, zajedno s čitavom obitelji, želio prijeći na katoličku vjeru i da mu je sin Milutin, koji je bio namještenik Redarstvenog ravnateljstva u Zagrebu, često pomagao onima koji su bili proganjani za vrijeme kraljevskog režima. Rakić je, kako se čini, bio predodređen da bude iseljen u Srbiju. Njegovi susjedi nisu bili sigurni gdje je Rakić zatvoren, pa su poslali molbu Ministarstvu unutarnjih poslova NDH, koje je poslalo molbu Državnom ravnateljstvu za ponovu.

52 HDA, ZKRZ-Zh, kutija 486, 37578-37579.

iz Križevaca u logor Danicu kod Koprivnice.⁵³ Tih dana izvršeno je hapšenje istaknutih pojedinaca i u Svetom Ivanu Žabnu, gdje je, također, postojala manja srpska zajednica. U Svetom Ivanu Žabnu isprva su pohapšeni samo pripadnici Jugoslavenske nacionalne stranke.⁵⁴

Za Srbe je, za razliku od Židova koji su u konačnici trebali biti pobijeni, bilo predviđeno da prijeđu na katoličanstvo ili da budu deportirani na područje Srbije. Promjena vjeroispovijesti i deportacije zbivale su se istodobno. Na području Koprivnice bila su učestala prelaženja pravoslavnih u drugu, najčešće u grkokatoličku crkvu. Tako su, do 1943. godine, među unijate na području samog grada Koprivnice prešla svega 193 pravoslavna.⁵⁵ Grkokatolicima su do 1943. predane pravoslavne crkve u Velikom Pogancu, Velikoj Mučnoj, Koprivnici i manastir u Lepavini. Na području Križevaca prelaženja pravoslavnih bila su još češća. Za to nam je dokaz molba grkokatoličkog župnog ureda u Vojakovcu iz 1943. godine u kojoj lokalni župnik traži popravak filijalne crkve u Pobrđanima te pritom piše kako je “župa vojakovačka u većini prelaznička župa, te su baš u selu Pobrđani sve sami prelaznici”.⁵⁶ U bivšem križevačkom kotaru nalazila se i pravoslavna crkva u Lipnici. Ondje su pravoslavni, kojih je bilo 30 obitelji, većinom prešli na katoličanstvo i to tako da su grkokatolički

obred prihvatile 26, a rimokatolički dvije obitelji. Vjernici rimokatoličkog obreda tražili su da im se crkva preda za bogoslužje.⁵⁷ Na području Novog Marofa postojalo je samo jedno pravoslavno selo. U Radoišću su, prema izvještaju Kotarske oblasti Novi Marof od 1. studenog 1941. godine, ostale samo žene, jedan starac i jedan bo lesni mladić, dok su ostali otpremljeni u logore. Za ove koji su ostali stoji “da su svi podnieli molbe o prelazu na rimokatoličku vjeru”.⁵⁸ Što se tiče preseljavanja pravoslavaca, plan je bio da se Slovenci, koji su iseljeni s područja Štajerske, Koruške i Gorenjske, smjeste na području NDH, i to u kućama i selima u kojima su nekada stanovali Srbi, koji će, pak, biti preseljeni na područje Srbije. U Zagrebu je 4. lipnja 1941. godine organiziran sastanak na kojem su Kasche i Slavko Kvaternik potpisali sporazum o razmjeni pučanstva. Bila su dogovorena tri vala seoba. Prvi val seobe zahvaćao je slovenske intelektualce koji bi bili direktno deportirani u Srbiju, osim svećenika koji su ostajali u NDH. Za to bi se vrijeme vlasti NDH potrudile deportirati pravoslavne svećenike iz NDH za Srbiju. Drugi val je obuhvaćao 25000 Slovenaca koji bi trebali biti deportirani u NDH, dok bi NDH deportirala isti broj Srba u Srbiju. Treći val, koji bi uslijedio u rujnu i listopadu 1941. godine obuhvatio bi još 65000 seljaka iz slovenskih graničnih zona (Kozjansko), dok bi NDH u Srbiju iselila isti broj Srba i sve one ostale Srbe koji nisu mogli dobiti državljanstvo NDH, odnosno one koji su se doselili na prostor NDH nakon uspostave Kraljevine SHS.⁵⁹ NDH je za provedbu dogovora od 4. lipnja osnovala Državno ravnateljstvo za ponovu 20. lipnja. Državno ravnateljstvo za ponovu je već 2. srpnja poslalo dopise svim velikim župama o uspostavljanju ureda za iseljavanje na vlastitu području u svakom kotaru. Na čelu toga ureda imao je biti kotarski predstojnik. Svaki kotar je morao primiti 2500 Slovenaca, bez obzira na to koliko je u njemu živjelo Srba. Prvi i osnovni zadatak bio je popisivanje Srba, Židova i Roma. Već spomenuti raniji popisi nisu sadržavali sve Srbe s područja potkal-

53 HDA, SDS RSUP SRH, kutija 26, Rekonstrukcija ustaškog aparata i pokreta na području kotara Koprivnica, 65. “Svi istaknutiji rukovodioci tih stranaka, a to se odnosi na SDS i JRZ-u ... odmah nakon kratkog vremena od ustaša, u Križevcima bili su pohapšeni, odvedeni u logore, odakle se nisu vratili. Među likvidiranimima nalaze se Hanžek dr. Lavoslav, Martinjak dr. Dragutin, Ban Stevo, Barešić Tadija, Bubanović Pero, Margulit Milan, Jankulica Đuro i drugi.” Dr. Hanžek i dr. Martinjak su bili Hrvati katolici, a Margulit je bio Židov. Vidi i: HDA, SDS RSUP SRH, kutija 2, Bivše građanske stranke na kotaru Križevci, 52.

54 O tome svjedoči dr. Josip Miloš. Vidi u: HDA, fond ZKRZ-Zh, kutija 351, 24537-24546.

55 HDA, fond Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja NDH, kutija 77, 4416/43. Postoje podaci o Nenadu Gavriloviću, unijatskom parohu u manastiru Lepavina, koji se “opredijelio odmah nakon okupacije za ustaše, položio ustašku zakletvu i stupio sa neprijateljem u tijesnu suradnju, povevši borbu na vjerskom polju protiv svoga naroda ... On je po uputama, dobivenim od biskupa Šimraka, slao u biskupski konvikt u Križevcima mladiće iz okoline Lepavine, a zatim je neke od njih ubacivao kao agente u jedinice NOV-e.” Osim toga, Gavrilović je, navodno, govorio da su partizani krivi za rušenje pravoslavnih crkava. Partizani, a kasnije i jugoslavenske vlasti, optuživale su ga da je “on prekrstio preko 500 Srba i to napose u selima Veliki Poganač, Sokolovac, Velika Mučna”. Gavrilovića su zarobili partizani i strijeljali ga 12. 11. 1944. u Čazmi. Vidi u: HDA, SDS RSUP SRH, kutija 26, Rekonstrukcija ustaškog aparata i pokreta na području kotara Koprivnica, str. 99-100.

56 HDA, fond Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja NDH, kutija 77, 4545/43.

57 HDA, SDS RSUP SRH, kutija 83, 001.12, Grkokatolička crkva.

58 HDA, V. Župa Zagorje, kutija 11, 364/41.

59 Andrija-Ljubomir Lisac, “Deportacije Srba iz Hrvatske 1941”, *Historijski zbornik*, sv. IX (Zagreb 1956), str. 127; Ivo Goldstein, “Iseljavanje Srba i useljavanje Slovenaca u NDH 1941. godine”, u: S. Jerše, *Med srednjo Evropo in Sredozemljem: Vojetov zbornik*, Ljubljana 2006.

ničkih sela i Kalnika. U srpnju 1941. godine izrađeni su popisi za iseljavanje 423 obitelji s područja ludbreškog kotara. Već je 13. svibnja 1941. godine Martin Nemeč, ustaški povjerenik za grad i kotar Koprivnicu, izvještavao: "Obćina Sokolovac imade oko 7.500 Hrvata i 5.500 Srba (potpuno netočan podatak, op.a.). Srbi su većinom svi bogati, a naši Hrvati siromašni sa mnogo djece. Manastir u Sokolovcu imade posjed od 600 jutara najbolje zemlje, gdje žive tri vlaška popa. Imadu oko 300 ovaca, veliko svinjogojstvo i sve najljepše gospodarstvo. Na imanjima srpskim u občini Sokolovac može se naseliti oko 10.000 Hrvata, koji će moći dobro živjeti."⁶⁰ Prvi pojedinci koji su iseljeni prije izrade popisa bili su upravo spomenuti lokalni pravoslavni svećenici. O tome svjedoči protojerej Teodor Zimovnov iz Bolfana (između Ludbrega i Koprivnice) koji je ondje bio paroh 20 godina: "Svoju dosadašnju parohiju napustio sam 11 jula 1941. godine pod sledećim okolnostima: u 3 sata posle podne 9 ustaša skupa sa 4 žandarma opkolili su parohijski stan, ušli unutra i naredili meni i mojoj kćeri: "U roku od pola sata spremite se na put, uzmite šta je za vas potrebno hrane za nekoliko dana." Na pitanje kuda nas budu otpremili žandari nisu odgovorili."⁶¹ Ustaše i žandari su protojereja Zimovnova otpremili zajedno s kćerkom u Sisak, a potom u Beograd. Nedugo potom, 13. srpnja, internirani su i svećenik Stevo Vuković iz Velike Mučne kod Koprivnice i članovi njegove obitelji te su otpremljeni u Srbiju.⁶² U kolovozu 1941. varaždinsko ustaško redarstvo izazvalo je incident pucajući na ulasku u sela Segovinu i Belanovo Selo.⁶³ Razlog tome su bila neistinita obavještenja da je veliki broj pravoslavaca pobjegao u šume sa željom da organizira pobunu. Nakon početnog puškaranja, muškarci iz tih sela uistinu su pobjegli u šumu, ali su se ubrzo

vratili. Pižeta, ustaški stožernik Velike župe Billogora, o tome događaju piše: "Ustaše su se približili tamošnjim selima Prkosu, Belanovom Selu i drugima, te stali pucati na selo "!' prouzročivši takovu paniku među tamošnjim stanovništvom, da je iz tih sela sve živo pobjeglo u šume. O tom događaju pristižu ovom ust. logoru prijave od stanovnika katolika iz dotičnih mjesta, uz izjave, da takav postupak nije ničim opravdani, da nije bilo razloga puškaranju, da je stanovništvo grkoistočne vjere ionako preplašeno i u strahu pred raseljenjem, pa je ovaj prepad učinio na to stanovništvo vrlo loši dojam. ..."⁶⁴ Tek pet dana poslije spomenutog događaja, 10. kolovoza 1941. godine, ravnatelj Ustaškog redarstva sazvaio je pravoslavce iz sela Bolfan i okolice (Torčec, Bolfan, Segovina, Ivančec, Belanovo Selo, Prkos, Duga Rijeka i Ludbreški Ivanec) i od njih je tražio pismeno očitovanje "da garantiraju za javnu sigurnost u svojim selima, t.j. da neće prikrivati niti pomagati četnike a niti ma koja druga lica" koja rade protiv NDH.⁶⁵ Bez obzira na činjenicu da su pravoslavci ostali mirni, do prvih deportacija je došlo sredinom kolovoza. Iseljavanje je započelo 16. kolovoza 1941. godine kada je s područja ludbreškog kotara iseljeno 66 obitelji.⁶⁶ Sve obitelji

64 Zvonimir Despot, *Vrijeme zločina - Novi prilozi za povijest koprivničke Podravine 1941. - 1948.*, str. 44.

65 HDA, fond V. Župa Zagorje, kutija 11, 181/41.

66 HDA, SDS RSUP SRH, kutija 26, Rekonstrukcija ustaškog aparata i pokreta na području kotara Koprivnica, 83: "Ustaše su po dolasku na vlast i na ovom području [tadašnja općina Rasinja] vršili progone srpskog življa. Tako su rujna [što je netočno " treba: u kolovozu] mjeseca 1941. godine vršili iseljavanje Srba iz sela Ivanca, Belanova Sela, Segovine i Prkosa. Od domaćih ustaša u ovom iseljavanju učestvovali su sljedeći: Štampel Vlado, Maruševac Antun, Stanić Drago, Hanžek Stjepan, Filip Josip, Filip Stjepan i Štimali Stjepan. Na imanja iseljenih Srba useljavali su proustaške porodice iz Međimurja i Zagorja. Neki od tih doseljenika otišli su sa tog područja još u toku rata, napustivši tuđu imovinu. Ustaše su uporedo ovome palili kuće kalničkih sela ..."; HDA, SDS RSUP SRH, kutija 30, Rekonstrukcija ustaškog pokreta i aparata sa područja kotara Varaždin, Ivanec i Novi Marof, 13: "U kolovozu mjesecu 1941. godine uslijedila je internacija srpskih porodica sa područja bivšeg kotara Ludbreg u Srbiju. Uz pomoć ranije spomenutih ustaških funkcionera u Ludbregu, ovom akcijom su rukovodili ... iz Župske redarstvene oblasti u Varaždinu ... Gložinić se isticao u pljački jevrejske imovine i u ovoj akciji imovine interniranih srpskih porodica. Kao takav bio je postavljen i za povjerenika nad sekvestriranim imovinom iseljenih Srba sa terena bivšeg kotara Ludbreg u Srbiju. Izvršenjem gornje akcije bilo je internirano 50% imućnijih srpskih porodica iz sela Segovina, Belanovo Selo, Ivančec, Lukovec, Rasinjica, Ribnjak, Poganec, Ivanec, Duga Rijeka i Radeljevo, sada kotar Koprivnica, te sela Bolfan i Čukovec, sada kotar Varaždin. Internirci su se povratili u svoja rodna mjesta po oslobođenju 1945. godine, a mnogi od njih našli su na mjestu svojih ranijih domova korovom obrasla zgarista."

60 Ante Dobrila Pepo, *Prilozi za povijest NOB-a koprivničkog kraja od 1941. do 1944. godine*, str. 23: "Za vrijeme okupacije ustaše su pohapsili i odveli u logore [s područja općine Sokolovac] 41 lice srpske nacionalnosti, 25 Cigana i 20 Jevreja, od kojih se nitko živ nije vratio. ... U Srbiju je internirano 309 Srba također 1941. godine. Masovno dizanje Srba sa njihovih ognjišta ustaše su sprovodili naročito u sljedećim selima: Duga Rijeka, Veliki Poganac, Prkos, Ribnjak, Mala Rijeka i drugim kalničkim selima." Vidi: HDA, SDS RSUP SRH, kutija 26, Rekonstrukcija ustaškog aparata i pokreta na području kotara Koprivnica, 98.

61 HDA, ZKRZ-Zh, kutija 486, 37578-37579.

62 HDA, ZKRZ-Zh, kutija 347, 24245-24263.

63 HDA, fond V. Župa Zagorje, kutija 11, 181/41.

bile su smještene u Iseljenički logor Bjelovar.⁶⁷ O tome događaju se, pred Zemaljskom komisijom za utvrđivanje ratnih zločina, prisjećao Josip Vuković iz Ludbreškog Ivanca: “Nas su otjerali bez imovine u Ludbreg, a zatim vlakom u Bjelovar, a odanle u Srbiju. ... Mi smo svu našu imovinu pokretnu i nepokretnu morali ostaviti, tko je njome upravljao i što je s njom radio neznam, samo kada su me vratili našli smo pustu zemlju. Čitavo selo su ustaše porobili i popalili ...”⁶⁸ Jovo Popović iz Segovine se sjeća: “Naše selo bilo je naseljeno pretežno srpskim stanovništvom te nije bio nitko u ustašama, niti u četnicima. 18 obitelji je bilo po ustašama iseljeno u Srbiju i to 18. VIII 1941. Svi ovi iseljenici su se poslije oslobođenja vratili u naše selo, osim nekoliko lica koja su umrla u Srbiji.”⁶⁹ Kako se čini, na području ludbreškog kotara nije bilo mnogo naseljenih Slovenaca. Na selišta raseljenih Srba doselili su kolonisti iz drugih dijelova Hrvatske.⁷⁰ Na području kotara Križevci također je bilo predviđeno naseljavanje 2500 Slovenaca. Kotarska oblast u Križevcima je napravila prijedlog za smještaj tih osoba po srpskim domaćinstvima. Broj Srba na području kotara Križevci, koji je tada obuhvaćao i područje današnje općine Vrbovec, iznosio je 2952 osobe. Najviše Slovenaca je trebalo biti smješteno u sela Vojakovački Osijek, Vojakovac, Velike Sesvete,

Kovačevac, Kraljevac i Lipnicu.⁷¹ Slovenci su se uistinu naselili na području kotara Križevci, ali u znatno manjem broju (svega njih 330 ili 132 obitelji).⁷² Srbi koji su bili deportirani u Iseljenički logor u Bjelovaru i u Požegu bili su ujedno i opljačkani. Tako su Srbi s područja Vojakovačkog Osijeka, Vojakovca, Brezovljana (njih 36), prilikom preseljenja iz Bjelovara u Požegu, sistematski opljačkani, a što dokazuje i popis koji je tom prilikom napravljen.⁷³ Srbi iz tog područja zamolili su u logoru Bjelovar da im se odobri povratak kućama u Osijek Vojakovački i okolice, ali je zapovjednik logora, prosljeđujući njihovu molbu Državnom ravnateljstvu za ponovu, predložio da se njihove molbe ne usvoje, budući da su žitelji tih sela “po kazni dignuti, zato što su u tome selu (Osijek Vojakovački) bile napadnute ustaše, koji su vršili iseljavanje Srba”.⁷⁴ Na području Koprivnice, u studenom 1941. godine, nakon što je velik broj Srba iseljen, kotarski predstojnik, a po nalogu Državnog ravnateljstva za ponovu, putuje u općine Sokolovac, Golu, Ždalu, Veliku Mučnu i Lepavinu, gdje vrši nadzor prodaje predmeta i stvari “izseljenih i odbjeglih osoba”.⁷⁵ Nakon ovih prisilnih iseljavanja pojedine su obitelji ostale razdvojene. Stoga nisu rijetke molbe koje članovi obitelji koji su ostali na području Kalnika i potkalničkih sela

67 HDA, fond Ponova, kutija 466, 8363/41. Iseljenički logor u Bjelovaru otvoren je 7. srpnja 1941. godine. Iseljavanje pravoslavnog stanovništva s područja Podravine trajalo je od 1. kolovoza 1941. do 28. rujna iste godine i tada je prekinuto. Preko toga logora su iseljene 4693 osobe, od čega s područja kotara Koprivnica 142, a s područja Đurđevca 85 osoba. Vidi i: Zvonimir Despot, *Vrijeme zločina - Novi prilozi za povijest koprivničke Podravine 1941. - 1948.*, str. 44.

68 HDA, fond ZKRZ, kutija 365, 26608-26617.

69 Muzej grada Koprivnice, Izjava o Segovini Jove Popovića, 23. V. 1958. Vidi i: Ante Dobrila Pepo, *Prilozi za povijest NOB-a koprivničkog kraja od 1941. do 1944. godine*, str. 24.

70 HDA, fond ZKRZ, kutija 407, 31935. Kao primjer, a kako navodi Sava Janković pred Zemaljskom komisijom za utvrđivanje ratnih zločina, ističem selo Mala Rijeka kod Ludbrega, u kojem su naseljeni kolonisti iz okolice Karlovca; Osim toga, u popisu kotareva u kojima su naseljeni Slovenci Državnog ravnateljstva za ponovu nema uopće kotara Ludbreg, Koprivnica i Novi Marof. O tome vidi u: HDA, fond Ponova, kutija 504; Prema izvješću Ravnateljstva Zavoda za kolonizaciju iz Zagreba od 29. listopada 1941., na posjed u Sokolovcu, bivšeg vlasnika Steve Rakića, useljena je jedna obitelj sa šest članova iz Maribora, na posjed parohije u Velikoj Mučnoj useljena je još jedna obitelj iz Svete Ane, a na posjed Steve Danilovića useljena je još jedna obitelj iz Svete Ane, a na dobro parohije u Plavšincu useljene su četiri obitelji iz Brežica s 20 članova. Dakle, ukupno je useljeno 58 Slovenaca na područje kotara Koprivnica. O tome u: Zvonimir Despot, *Vrijeme zločina - Novi prilozi za povijest koprivničke Podravine 1941. - 1948.*, str. 56.

71 HDA, fond Ponova, kutija 444, 1166/41.

72 HDA, fond Ponova, kutija 504.

73 HDA, fond Ponova, kutija 503, 22441/41.

74 HDA, fond Ponova, kutija 500, 19032/41. Jugoslavenske su vlasti kasnije pisale ovako o tom događaju: “Tako je koncem mjeseca kolovoza 1941. godine izvršeno iseljavanje srpskog življa u selu Osijeku. Pošto u Križevcima nije bilo jačih ustaških ili drugih jedinica, to je kotarski predstojnik Heim Vladimir, koji je ujedno bio i član ustaškog logora, zatražio veći odred ustaša iz Zagreba. Sa istim odredom i oko 25 činovnika ... otputio se jutrom rano u Osijek. Od kuće do kuće kupili su sve srpsko stanovništvo i tjerali ih na kola, kojih je duga povorka unaprijed bila spremljena, a činovnici su popisivali napuštenu imovinu. Iseljenici su smjeli od rublja i odjela ponijeti samo nešto najnužnije, a hrane svega za 2 dana. Tako sakupljeni otpremljeni su na križevački kolodvor, a otuda nekuda kraj Slavenske Požege, otkuda su se nakon par mjeseci vratili u opustošene domove. Prilikom iseljavanja neki su se izjasnili da ne idu sa svojih ognjišta pa ma što im se dogodilo, a neki su se probali bijegom sakriti. Svi takvi na mjestu su streljani, a bilo ih je ukupno 17. tako je iseljeno cijelo selo sa nekoliko stotina duša”; HDA, SDS RSUP SRH, kutija 27, Ustaški aparat i pokret na kotaru Križevci - elaborat od 10. 4. 1957. godine, 15; Rade Milosavljević, “Križevci u NOB i revoluciji”. O stanju u Osijeku Vojakovačkom Milosavljević bilježi sljedeće: “Od oko 800 stanovnika Vojakovačkog Osijeka dvije trećine bili su Srbi, a ostali Hrvati. Polovinom kolovoza 1941. godine ustaše su sve Srbe iz tog sela otjerali u Bjelovar s namjerom da ih deportiraju u Srbiju, zatim su ih nakon 7 tjedana odveli u Slavonsku Požegu, odakle su se početkom novembra vratili u Vojakovački Osijek ... Prilikom tog odvođenja ubijeno je 15 ljudi. Još prije kolovoza protjerano je u Srbiju 27 mještana tog sela.”

75 HDA, fond Ponova, kutija 532, 36477/41.

pišu zato da bi onima koji su iseljeni bio odobren povratak kućama. Kada su 16. kolovoza 1941. godine iseljeni brojni pravoslavci s područja Ludbrega, Marin Grozda iz Koprivničke Rijeke moli odobrenje za povratak kući svojih roditelja, Nikole i Ljube Đurašević iz Duge Rijeke, "jer im je život i tako i tako na izmaku, i obzirom na svoju starost nalaze se već na rubu groba". Na starije je ljude iseljenje djelovalo vrlo teško, jer, a kako piše Grozda, "bezrazložno su otkinuti sa svog rođenog doma i ognjišta".⁷⁶ Draga Đurašević je tako molila za svoje rođake Nikolu Miloševića i njegove sinove, pa iako im je posjed bio zauzet od strane novonaseljenih kolonista, Draga je nudila da se spomenuti nasele kod nje.⁷⁷ Ove su molbe uglavnom bile odbijane, budući da su bile većinom pisane prekasno, onda kada su se tražene osobe nalazile u Srbiji.

Romi su na spomenutom području bili najčešće tek periodički prisutni. Njihovo stradanje je najmanje istraživano, te je vrlo malen broj preživjelih Roma davao iskaze nakon Drugog svjetskog rata. Na području kotara Varaždin, kojemu je nakon rata pripadalo i područje bivšeg kotara Ludbreg, 1942. je godine, prema svemu sudeći, bilo oko 30 romskih porodica s oko 200 članova. Bavili su se koritarskim radovima, a u proljeće 1942. godine svi su pohapšeni i odvedeni u Jasenovac. Spasili su se jedino pojedinci koji su se u tom trenutku zatekli na međimurskoj strani Drave, na području koje je bilo pod Mađarima.⁷⁸ Na području Koprivnice Romi su boravili u Prekodravlju, dakle oko Gole i Ždale te u blizini Novigrada. Prekodravski Romi, njih oko 145, bili su deportirani u Danicu, kao i novigradski Romi koji su pohapšeni u srpnju ili početkom kolovoza 1941. godine, tek nekoliko dana nakon hapšenja Židova u Koprivnici.⁷⁹ Romi su nedirnuti ostali samo kod Sokolovca, i to zato jer zapovjednik oružničke postaje Jakob Pirjavec nije želio prove-

sti zapovijed o njihovu hvatanju. Istovremeno su pohapšeni i Romi s područja Đurđevca. S područja Križevaca Romi su, tijekom 30. i 31. svibnja 1942., skupljeni na križevačkom sajmištu. "Tom prilikom im je rečeno da se ništa ne plaše, jer da će oni biti naseljeni u neka srpska sela, otkuda su iseljeni Srbi, i da će tamo dobiti kuće i zemljišta. Istog dana oko 13 sati sakupljeno je oko 420 Cigana, a već u 16 sati otpremljeni su na željezničku stanicu, gdje su vagonirani u teretne vagona i otpremljeni u logor Jasenovac, gdje su najvećim dijelom poubijani. Sa sobom su mogli ponijeti samo nešto stvari, a ostala imovina, kao kola, konji i ostali predmeti, ostali su vlasništvo gradske općine."⁸⁰

Zaključak

Nakon Drugog svjetskog rata, nacionalne i vjerske manjine s područja Kalnika i potkalničkog kraja drastično su se smanjile. Romi i Židovi u poslijeratnim popisima stanovništva gotovo su u potpunosti nestali, a Srba je bilo znatno manje nego u zadnjem predratnom popisu iz 1931. godine. Za tu činjenicu zasigurno je najzaslužniji ustaški teror koji je proveden upravo te, prve ratne godine: 1941. Niti jedna od tri postojeće nacionalne manjine nije izbjegla teška stradanja koja su rezultirala "etničkim čišćenjem" spomenutog prostora. Najbolju potvrdu ove tvrdnje možemo uvidjeti iz priložene tablice, u kojoj možemo doznati podatke o smanjivanju nacionalnih i vjerskih manjina na kalničkom području nakon Drugog svjetskog rata.⁸¹

76 HDA, fond Ponova, kutija 500, 20312/41.

77 HDA, fond Ponova, kutija 528, 34649/41.

78 HDA, SDS RSUP SRH, kutija 30, Rekonstrukcija ustaškog pokreta i aparata sa područja kotara Varaždin, Ivanec i Novi Marof, 14.

79 U mjestu Brazilija kod Novigrada bilo je naseljeno 180 romskih obitelji. Podaci o Romima s područja Koprivnice preuzeti su iz: Zvonimir Despot, *Vrijeme zločina - Novi prilozi za povijest koprivničke Podravine 1941. - 1948.*, str. 45-46; HDA, SDS RSUP SRH, kutija 26, Rekonstrukcija ustaškog aparata i pokreta na području kotara Koprivnica, 93.

80 HDA, SDS RSUP SRH, kutija 27, Ustaški aparat i pokret na kotaru Križevci - elaborat od 10. 4. 1957. godine, 16. Nacisa Lengel-Krizman je zaključila da je s područja Koprivničko-križevačke županije život u Jasenovcu izgubilo 45 Roma. Njih 36 bilo je iz Podravske Sesveta (bivša općina Đurđevac), a devetoro iz Zamladinca kod Svetog Petra Orehovca. Vidi u: Narcisa Lengel - Krizman, *Genocid nad Romima, Jasenovac 1942.*, str. 104.

81 Vidi u: *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. godine; Konačni rezultati popisa stanovništva od 15 marta 1948. godine*, knjiga IX, Stanovništvo po narodnosti, Beograd 1954; Danijel Vojak, "Romi u popisima stanovništva iz 1921. i 1931. na području Hrvatske", str. 447-476.

Srez	1931. godina	1948. godina
Ludbreg	Pravoslavni: 1627 Bez konfesije i drugi (dakle Židovi): 100 Romi: 130	Srbi: 1326 Ostali i nepoznato (dakle i Židovi): 4 Cigani: 0
Novi Marof (nakon Drugog svjetskog rata našao se u srezu Varaždin)	Pravoslavni: 117 Bez konfesije i drugi (dakle Židovi): 51 Romi: 25	Izlučeno područje Novog Marofa Srbi: 17 Ostali i nepoznato (dakle i Židovi): 26 Cigani: 0
Koprivnica (grad i srez)	Pravoslavni: 5241 Bez konfesije i drugi (dakle Židovi): 443 Romi: 516	Srbi: 3904 Ostali i nepoznato (dakle i Židovi): 17 Cigani: 12
Križevci (grad i srez) (nakon Drugog svjetskog rata podijeljen na srez Vrbovec i srez Križevci)	Pravoslavni: 2952 Bez konfesije i drugi (dakle Židovi): 183 Romi: 249	Zbrojeno srez Vrbovec i Križevci Srbi: 2501 Ostali i nepoznato (dakle i Židovi): 15 Cigani: 0
Ukupno:	Pravoslavni: 9937 Bez konfesije i drugi (dakle i Židovi): 777 Romi: 920	Srbi: 7748 Ostali i nepoznato (dakle i Židovi): 62 Cigani: 12

Literatura:

Despot, Zvonimir, *Vrijeme zločina - Novi prilozi za povijest koprivničke Podravine 1941. - 1948.*, Zagreb - Slavonski Brod 2007.

Dizdar, Zdravko, *Ljudski gubici logora 'Danica' 1941. - 42.* u: Časopis za suvremenu povijest, god. 34, sv. 2, Zagreb 2002, 377-407.

Dobrića Pepo, Ante, *Prilozi za povijest NOB-a koprivničkog kraja od 1941. do 1944. godine*, Koprivnica 1983.

Dretar, Milivoj, *Povijest ludbreške židovske zajednice* u: Podravski zbornik, sv. 30, Koprivnica 2004, 119-132.

Goldstein, Ivo - Goldstein, Slavko, *Holokaust u Zagrebu*, Zagreb 2001.

Goldstein, Ivo, *Iseljavanje Srba i useljavanje Slovenaca u NDH 1941. godine* u: S. Jerše, *Med srednjo Evropo in Sredozemljem: Vojetov zbornik*, Ljubljana 2006, 595-605.

Hutinec, Goran, *Teror ustaškog režima u Velikoj župi Zagorje 1941. godine*, s.a. (neobjavljeno)

Jelić-Butić, Fikreta, *Ustaše i Nezavisna država Hrvatska*, Zagreb 1977.

Lengel - Krizman, Narcisa, *Genocid nad Romima, Jasenovac 1942.*, Zagreb - Jasenovac, 2003.

Lisac, Andrija-Ljubomir, *Deportacije Srba iz Hrvatske 1941.* u: Historijski zbornik, sv. IX, Zagreb 1956, 125-145.

Milosavljević, Rade, *Križevci u NOB i revoluciji* u: Križevački zbornik, sv. 2, Križevci 1982. str. 7-61.

Švarc, Krešimir, *Prilozi za povijest koprivničkih Židova* u: Podravski zbornik, sv. 17, Koprivnica 1991, 167-182.

Švarc, Krešimir, *Holokaust u Koprivnici u: Židovi u Koprivnici*, Koprivnica 2005.

Švob, Melita, *Židovi u Hrvatskoj - židovske zajednice*, Zagreb 2004.

Vojak, Danijel, *Romi u popisima stanovništva iz 1921. i 1931. na području Hrvatske* u: Migracijske i etničke teme 20, Zagreb 2004, sv. 4, 447-476.

Winter, Marija, *Tragedija ludbreških Židova* u: Podravski zbornik, sv. 12, Koprivnica 1986, 23-31.

Objavljeni izvori i statistike

Građa za povijest narodnooslobodilačke borbe u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, knjiga I, Zagreb 1981.

Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. godine, knjiga II, Prisutno stanovništvo po veroispovesti, Beograd 1938.

Konačni rezultati popisa stanovništva od 15 marta 1948 godine, knjiga IX, Stanovništvo po narodnosti, Beograd 1954.

Zakoni NDH, I, Zagreb 1941.

Zbornik zakona i naredaba NDH, Zagreb 1941.

Neobjavljeni izvori

HDA, fond Velika župa Zagorje

HDA, fond Ustaško povjerenstvo za grad i kotar Koprivnicu

HDA, fond Služba državne sigurnosti Republički sekretarijat unutarnjih poslova Socijalističke Republike Hrvatske

HDA, fond Zemaljske komisije za utvrđivanje ratnih zločina okupatora i njihovih pomagača

HDA, fond Ponova

HDA, fond Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja NDH

Summary:

How ustasha authorities in Sub-Kalnik region treated Serbs, Jews and Romanies in 1941

Keywords: Kalnik, ISC (NDH), Jews, Serbs, Romanies, Ludbreg, Koprivnica, Novi Marof

Before World War Two the Serbs, Jews and Romanies lived in the Kalnik area as ethnic minorities. During the War the Jews and Romanies were exterminated in Jasenovac and Stara Gradiška by *ustashas* or by Nazi in Auschwitz. The Serbs were partly expatriated and partly converted to Catholicism (Greek Catholic or Roman Catholic service). Based upon documents from the Croatian State Archives, statements given after the War and demographic records from 1931 and 1948, the author tries to come to new perceptions covering the suffering of national and religious minorities in 1941. The paper covers the areas of Koprivnica, Križevci, Ludbreg and Novi Marof, that is to say regions closely linked to Kalnik and Kalnik foothills.